ADAPAZARI'NDA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ (1914-1922)

Bülent CIRIK
Dr., bulent1995@hotmail.com, 0-555 791 5021

ÖZET: 19. yüzyılın son çeyreğinde insani duygularla, uluslararası gelişmelere paralel olarak kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Balkan Savaşlarında ve Birinci Dünya Savaşı'nda hem cephede hem de cephe gerisinde Osmanlı asker ve sivil vatandaşlarına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetler daha çok sağlık alanında ve sosyal yardımlaşma şeklinde olmuştur. Aynı dönemde Adapazarı kazası da bu kuruma destek vererek, sahip olduğu doğal zenginliği ve ekonomik imkânları muhtaçlarla paylaşmıştır. Adapazarı ve çevresi Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılından itibaren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyet merkezlerinden biri olmuştur. Bu makalede Hilâl-i Ahmer'in Adapazarı'nda en aktif çalıştığı 1914-1922 yılları arasındaki teşkilatlanması ve faaliyetleri arşiv belgeleri ışığında incelenecek, savaş ve barış zamanlarında yardımlaşma olgusunun Kuzeybatı Anadolu'da nasıl cereyan ettiği tartışılacak, Anadolu insanının belirtilen dönemdeki sosyal ve ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adapazarı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele, Sosyal Yardımlaşma.

ABSTRACT: Established in the last quarter of 19th century with humanitarian aims in line with the international developments, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Turkish Red Crescent) performed crucial services for soldiers and civilians both in the front line and in hinterland during the Balkan Wars and World War I. These services were sometimes health services and sometimes poor relief. During the same period, Adapazarı District, an administrative unit of the Ottoman State, also gave support to this establishment and shared its natural wealth and economic opportunities with people. Adapazarı and vicinity became one of the activity bases of Hilâl-i Ahmer Cemiyetiin 1914, when World War Istarted. In this study, regional organization and activities of Hilâl-i Ahmerin Adapazarı during1914-1922, when it was the most active during the years of war, are presented on the strength of archive documents and how welfare feelings occurred during times peace and war in Northwest Anatolia and social and economic state of Anatolian people are analysed around a society.

Key Words: Adapazarı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, World War I, National Struggle, Welfare.

1.Giriş

1.1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti[1] ve Adapazarı

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Adapazarı isimleri 19. yüzyılın ikinci yarısında doğmuştur. Hilâl-i Ahmer, savaş ortamında herhangi bir ırk ve din ayrımı yapmaksızın bütün insanlığa hizmet etmeyi gaye edinen uluslararası bir cemiyet olarak 1863 yılında kurulmuştur. Adapazarı ise adı geçen cemiyetin kurulmasını teşvik eden savaşların ortaya çıkardığı göçlerin yanı sıra, iktisadî ve

[1] 2000 yılında arşivinin tasnif edilerek araştırmacılara açılmasından sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) üzerine yapılan çalışmalarda artış görülmektedir. Bunlar içerisinde dikkat çekici olanlardan birkaçını zikretmek gerekir: Seçil Akgün Karal, Murat Uluğtekin, Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, Ankara, 2000; Mesut Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1915-1925), Ankara, 2010; Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), 1, (1990), 89-115; İsmail Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, Ankara, 2007; Zuhal Özydın, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları", Türkler Ansiklopedisi, 13, (2002), 687-698; Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, (2003), 147- 202. Kızılay Arşivi dışında bu cemiyetin yıllık raporları ve Hilâl-i Ahmer Mecmuası da önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Raporların yayınlanmış olması bu alanda çalışma yapmak isteyenler için önemli bir avantajdır: Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Ankara, 2013.

zirai faaliyetlerin etkisiyle nüfus ve ticaret bakımından hızla büyüyen bir şehir olarak ortaya çıkmıştır. 1837 yılında İzmit Sancağına bağlı bir kaza olarak kurulan Adapazarı, 1868'de belediye örgütüne kavuşmuş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'ne yönelen Müslüman göçleri sonucunda önemli bir yerleşim alanı haline gelmiştir. İlginç bir şekilde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de kuruluşunu ve gelişimini bir bakıma bu savaşlara ve göçlere borçludur.[2] Kısacası, muhtaçlara yardım ve savaş mağdurlarına destek, bu iki kavramı buluşturan ana temalar olarak öne çıkmaktadır.

Adapazarı ve çevresi, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında olduğu gibi, Balkan savaşları sırasında da İstanbul'a gelen göçmenler için yeni vatan olabilecek yerleşim yerleri düşünüldüğünde akla gelen ilk bölge oldu. 20. yüzyıla Osmanlı Devleti'nin en hızlı gelişen ve büyüyen bölgesi olarak giren Adapazarı kazası, gelişmesini ve büyümesini önemli ölçüde Balkanlardan ve Kafkaslardan aldığı bu göçlere borçluydu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan sayıma göre, altı kazası bulunan İzmit Mutasarrıflığının nüfusu 325.153 idi ve bunun yaklaşık % 70'ini Müslümanlar oluşturmaktaydı. 1914 sayımlarında İzmit sancağının en büyük kazası Adapazarı'nın nüfusu 102.051 olarak tespit edilmişti. Nüfusun %75'inden fazlası Müslüman'dı.[3]

Adapazarı, 20. yüzyılın başlarında tarımı, ticareti, sanayisi ve uygun ulaşım imkânlarıyla bir iktisâdi cazibe merkezi haline gelmiştir. 14 Ocak 1913 tarihinde kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası, özel girişim fikrinin öncülüğünü yapmıştır. Bundan üç yıl sonra kurulan Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Fabrikası ile 1919 yılında kurulan Adapazarı Emniyet Bankası Komandit Şirketi bölgedeki ticarî ve iktisadî hareketliliğin yoğunluğu hakkında fikir vermektedir. İşte bu sosyal ve iktisadi yapısı ile Adapazarı ve çevresi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin burada yoğun bir faaliyette bulunması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

1.2. Adapazarı ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer'in Örgütlenmesi ve Cemiyetin Birinci Dünya Savaşı Sırasındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı boyunca topyekûn bir savaş stratejisi uygulaması, genç nüfusu askere alması ve halktan her türlü yardım toplamaya başlaması politikasında Adapazarı ve çevresi de bir ticaret ve ziraat merkezi olarak ağır sorumluluk yüklenmişti.[4] İhracat yasaklanmış, Adapazarı'ndan dışarı çıkarılacak bütün zirai ürünler kontrol altına alınmıştı. 1915 yılında tamamı orduya satılan Adapazarı patateslerinin miktarı bin tonu bulmuştu.[5] Savaş sebebiyle iç pazar ihtiyacının karşılanamaması yüzünden zirai üretimin azalması ve tohum ihtiyacının karşılanamaması nedeniyle İzmit'ten mısır ihracı da yasaklanmıştı[6]. Savaş başladığında bölgede tohum sıkıntısı baş göstermiş, 1915 yılının üretimi bir önceki yıla göre yarı yarıya düşmüştü. Üretimin arttırılması için çeşitli tedbirler alınmış ise de, savaş yüzünden başlayan muhacir akını yeni harcamaları beraberinde getirmiş, dolayısıyla yokluğun önü alınamamıştı. Adapazarı Belediye Reisi Murad Bey 14 Ekim 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla, tohumluk buğday gönderilmesini talep etmiştir.[7]

Osmanlı ordusunun nakliye aracı olarak kullanılan hayvanlara ait bir depo da Adapazarı'nda bulunuyordu. Adapazarı Hayvanat Deposu Kumandanlığı, Adapazarı ve çevresinden hayvan toplayarak bunların bakımını yapıyordu. 1915 yılında burası ot ve

---

[2] 22 Ağustos 1863 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ni 5 Temmuz 1865 tarihinde kabul eden Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Salib-i Ahmer (Kızılhaç) sembolünün yerine Hilâl-i Ahmer (Kızılay) sembolünü kullanacağını bildirdi. Sıhhiye Nazırı Marko Paşa'nın riyasetinde cemiyetin kurucuları 2 Nisan 1877'de toplanarak idare heyetini seçtiler. Sultan II. Abdulhamid Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni himayesine aldığını bildirdi. İlk toplantısını Beşiktaş Sarayı'nda Paşa Dairesinde yapan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti; Mecrûhîn ve Zuafâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Yardım Cemiyet-i Osmanîyesi'nin Hilâl-i Ahmer'e dönüştürülmesiyle 14 Nisan 1877'de resmen kuruldu (Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925*), s. 12; Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara, 2007, s. 15)

[3] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1930-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003, s.222-228

[4] II. Meşrutiyet döneminde Adapazarı ve çevresindeki gelişmelerle ilgili olarak bakınız. Haluk Selvi, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918), *Sakarya İli Tarihi*, c. I, Sakarya, 2005, ss. 449-496.

[5] BOA. DH.İ.UM., 16-6/3-36.

[6] BOA. DH.İ.UM., 59-3/1-19.

[7] BOA. DH.İ.UM., 59-2/1-34.

saman sıkıntısı çekmeye başlamıştı. Dâhiliye Nezareti bu durumu İzmit Mutasarrıflığına bildirmiş; alınan cevapta, şimdiye kadar hayvanların yiyecek ihtiyacını Adapazarlıların karşıladığı, yağmurdan dolayı şoselerin bozuk olması sebebiyle köylerden nakliyat yapılamadığı ifade edilmişti.[8] Ayrıca Arifiye'de odun kesimi için görevlendirilmiş olan Karamürsel Amale Taburu hayvanlarının ihtiyaç duyduğu ot ve saman da Adapazarı'ndan temin edilmişti.[9] Savaş sırasında ordu için gerekli odun ve keresteler de Adapazarı ve çevresinden sağlanıyordu. Harbiye Nazırı Enver Paşa, 29 Haziran 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazısında, ordunun silahlarının bazı tertibatı için külliyetli miktarda keresteye acilen ihtiyacı olduğunu bildirmiş ve Adapazarı civarı ormanlarından 1.700 arabalık kuru kerestenin hemen gönderilmesini istemişti.[10] Bu keresteler ahaliye ait ve ziraat üretiminde kullanılan öküz ve arabalarla taşınıyor, bu durum ise ziraatı olumsuz yönde etkiliyordu.[11]

Görüldüğü üzere harp boyunca Adapazarı ve çevresi, daha çok orduya lojistik destek sağlamak konusunda ön plana çıkmıştı. Gençleri cephelerde olan Adapazarlıların geride kalan ihtiyar ve kadınları da bu hizmetleri göreceklerdi. Bu yönüyle Adapazarı ve çevresi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için önemli hareket alanlarından birisi oldu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti genel merkezi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında ülke genelinde gerçekleştirdiği orduya ve halka yardım çalışmalarını Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da devam ettirmiştir. 1914 yılı başlarında henüz merkez ve şube teşkil edilmemiş olan yerlerdeki vali ve mutasarrıflara gerek Hilâl-i Ahmer ve gerekse Dâhiliye Nezaretince tebligatta bulunularak bu konuda faaliyete geçmeleri istenmişti.[12] Bu çağrı Adapazarı'nda ancak Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, 1915 yılı başında karşılık bulmuş ve Şubat ayı başında Adapazarı Hilâl-i Ahmer şubesi açılabilmişti.[13] Adapazarı kazasına bağlı nahiyeler olan Hendek[14], Sapanca[15] ve Karasu[16] şubeleri de aynı dönemde, Geyve şubesi[17] ise 1914'ün sonlarında açılmıştı. Geyve şubesi tarımsal üretimler ve lojistik olarak ulaşım imkânlarının daha iyi bir durumda olmasından dolayı daha önce açılmıştı.

Cemiyet, cephelerde yaralı hasta subay ve erlere hastaneler kurdu, hasta ve yaralıların bölge hastanelerinden İstanbul'daki hastanelere sevk edilebilmesi için bütün zorlukları aşarak büyük hastanelere ulaşmasını sağladı. Savaş sırasında yurtlarından başka bölgelere göçmek zorunda kalan muhacirlere çamaşır ve battaniye dağıttı. Ordu nezdinde "Sıhhiye-i Askeriye"ye büyük yardımlarda bulundu. Bütün cephelere "Sağlık İmdad Heyetleri" gönderdi. Birinci Dünya Savaşında ele geçirilen İtilaf Devletleri esirleri için bütün imkânlarını seferber etti.. Yabancı esirlerin barındığı esir kamplarının teftiş edilmesini sağladı. Kızılhaç cemiyetleri ile işbirliğinde bulundu. Bütün bu işleri yürüten Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kurmuş olduğu hastanelerde 45.000 hastayı tedavi etti. Bu çalışmaları sırasında 19.045.000 lira harcadı. Savaş sırasında bütün cephelerde veya cepheye yakın yerlerde Hilâl-i Ahmer Hastaneleri faaliyetlerini yürüttü. Cemiyet ülkenin sağlık konusundaki eksiklerinin ortadan kaldırılabilmesi için yaptığı çalışmalarla ön plana çıktı.[18] Harbin başında Sahra Sıhhiye Müfettişliği, Kızılay'ın bütün sağlık levazımının her ihtimale karşı, Anadolu'ya nakledilerek Adapazarı'nda 2.000 yataklı bir hastane açılmasını istemişti. Müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'na hücumuyla birlikte İstanbul'da bir telâş görülmeye başlamıştı. Muhtemel gelişmelere karşı payitahtın güvenilir bir şehre taşınmasının tartışıldığı ortamda İstanbul merkez ambarı, Eskişehir'de yeni açılan merkeze nakledildi. Adapazarı ve civarında açılacak hastaneler için ikinci bir heyet gönderildi.[19] Adapazarı Hilâl-i Ahmeri, sivil halkı bu eylemlere dahil ederek

---

[8] BOA. DH.İ.UM., 93-4/1-32.
[9] BOA. DH.İ.UM., 89-10/1-13.
[10] BOA. DH.İ.UM., 89-10/1-14.
[11] BOA. DH.İ.UM., 59-/1-18.
[12] Çapa, a.g.e., s.31
[13] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:67.
[14] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1236, Belge no:37.
[15] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:68.
[16] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1237, Belge no:115.
[17]27 Ekim 1914 tarihli telgraf mucibince Geyve Hilâl-i Ahmer şubesinin idare heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Reis Bekir Sıdkı Efendi, katip ve adliye reisi Ferid Efendi, aza müdde-i umumi Fazıl Bey, aza Hacı Ziya Efendi, aza Fuad Efendi, aza Rıza Bey. (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 157, Belge no: 7).
[18] Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyet Mecmuası, 23 Aralık 1927, No:76, s. 144-146.
[19] Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914 – 1928)*, s. 15; Çapa, a.g.e., s. 84

gerek yardım toplama konusunda ve gerekse cepheye sıhhi yardım götürülmesi hususunda destek oldu. Cephelerden gelecek yaralıların İstanbul'da Gülhane'ye sevk edilerek buradan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından arabalar ile hastanelere sevk edilmesi düşünülmüştü. İstanbul'daki hastanelerden başka, İzmit, Adapazarı, Eskişehir ve Konya'ya kadar uzanan bölgedeki hastaneler de İstanbul Sahra Sıhhiye Müfettişliğine bağlanmıştı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hiç tereddüt etmeden olağanüstü bir gayretle kendi sorumluluğuna verilen yaralıları İstanbul'daki hastanelere ve mekteplere, yakın şehirlere, İzmit ve Adapazarı'na yerleştirmiş, bütün ihtiyaçlarını da temin etmeye çalışmıştır.[20]

Harbin şiddetini artırması sebebiyle idarenin tek elden yapılabilmesi için Hilâl-i Ahmer'in taşradaki idari yapılanmasında kuruldukları bölgedeki idari amirler genellikle bölgelerindeki teşkilatın yönetiminde yer aldılar. 4 Şubat 1915 tarihinde İzmit Hilâl-i Ahmer Cemiyeti idare reisi olan İzmit Mutasarrıfı Mahzar Müfit Bey (Kansu), Karasu ve Sapanca'da açılan Hilâl-i Ahmer şubeleri için Adapazarı kaymakamlığından resmî mühür ve defterlerin kurulan bu şubelere gönderilmesini istiyordu.[21] Çanakkale'ye İtilaf saldırılarının en yoğun günlerinde, 9 Mart 1915 tarihinde Adapazarı'nda bulunan gemi tahtalarından 4.000 adedinin Adapazarı Hilâl-i Ahmer hastanesine sevk edilmesi, Geyve Sevk Memurluğuna telgrafla tebliğ edilmişti.[22]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti cephelere gönderilen sıhhi malzemenin yerlerine ulaşmaması gibi bir problemle karşı karşıya kalmamak için İstanbul ve Erzurum arasında birkaç menzil noktası da oluşturdu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hastanelerinde tedavi edilen hasta ve yaralı askerleri buradan taburcu ettikten sonra, dinlenebilmeleri için Derince, Sirkeci, Ankara, Konya, Eskişehir, Haydarpaşa, Çanakkale, Akbaş, Geyve, Akyazı, Lapseki ve Ulukışla'da misafirhaneler oluşturdu. Bu hizmet dokuz ay boyunca devam etti.

Birinci Dünya Savaşının başında Boğazların kapatılmasının yanı sıra ziraatla uğraşacak nüfusun silâhaltına alınması ve yurt dışından tahıl, un gibi temel gıda maddeleri ithalâtının kesilmesi üzerine, Hilal-i Ahmer müesseseleri için zaruri maddelerin piyasadan temin edilmesi oldukça güçleşmişti. Bu durum göz önünde bulundurularak, 8 Ocak 1915'te Hilâl-i Ahmer merkezinin verdiği kararla tahsis edilen 5.000 lira ile ülkenin farklı bölgelerinde ziraat işleri yapıldı.[23] Hilâl-i Ahmer hastanelerine kasaplık hayvan ve hububat satın almak üzere 1915'te Adapazarı'na gönderilen heyetin tavsiyesiyle, Ferizli ve Kardime civarında toplam 800-1.000 dönüm araziye patates, mısır ve sebze ekildi. Daha sonra Serdivan Köyü civarındaki Hacı Cuma çevresinde 2.500 dönüm arazide mısır, patates, buğday, arpa, yulaf, tütün, soğan ve sebze yetiştirildi. Buralardan elde edilen hâsılat, hastanelerden ziyade İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer aşhanelerine gönderildi.[24]

---

[20] Lokman Erdemir "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012/1, Sayı:15, s. 91-95.

[21] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 27, Belge no: 26.

[22] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no: 1.

[23] Daha sonra Osmanlı Hükümetinin, 5 Eylül 1916'da çıkardığı "Mükellefiyet-i Zira'iyye Kanun-ı Muvakkati" ile bu gibi teşebbüslere resmiyet kazandırıldı. Bu kararlar çerçevesinde Ekim 1915'te Beykoz'da, Aralık 1915'te Tuzla, Adapazarı ve Eskişehir'de, Ekim 1917'de Konya Sarayönü'nde ziraata başlandı (Çapa, a.g.e., s. 65; Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928),* s. 43).

[24] Hilâl-i Ahmer'in 1330-1334 (1914-1918) yıllarına ait genel raporunda Adapazarı'nda ziraat işleri ile ilgili şu bilgiler veriliyordu: "*Adapazarı'nda Zer'iyyat: Hastanelerimize kasaplık hayvan, hububat vesaire mubayaası için 331(1915) senesinde Adapazarı'na gönderilen heyet o civarda zeriyyat icra edildiği takdirde külli bir istifade temin edeceğini bildirmesi üzerine Ziraat Nezareti'yle hükümet-i mahalliyenin irae ettiği arazide zer'iyyata karar verilerek ilk sene Ferizli ve Kardime civarında ceman 800-1.000 dönüm araziye patates, mısır, sebze zer edildi. O sıralarda İstanbul'da havâyic-i zaruriye-i gıdaiyenin ve bilhassa ekmek tedarikinin kesb-i suubet etmesi ve bu zeriyyattan istihsal edilen patates ile mısırın külli bir derecede bulunması sene-i atiye için cemiyetçe tezyid-i mesai ve tevsi-i zer'iyyat arzusu hâsıl etmiş ve bu sebeple ilaveten Koyun ağılıyla Hacı Cuma taraflarında ceman 2.500 dönüm arazide zer'iyyat yapılmıştır. Buralarda vâsi miktarda mısır, patates ve kısmen buğday, arpa, yulaf, tütün, soğan, sebze zer'iyyatıyla iştigal edilmiştir. Bu arazi hâsılatı hastanelerimizden ziyade İstanbul'un fukarasına tahsis ettiğimiz aşhane mutfaklarına verilmiştir*." (*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335 Senesinde Münakit Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330- 1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu*, İstanbul, 1335, s. 53-54).

1915-1916 yılları arasında Beykoz, Tuzla ve Adapazarı'ndaki çiftliklerden 138.320 kilo buğday, 86.348 kilo arpa, 205.708 kilo mısır, 172.283 kilo patates, 8.825 kilo fasulye ve nohut, 10.000 kilo soğan, 54.000 kilo ot, 497.700 kilo saman, 14.670 kilo domates, 10.118 kilo kabak, 23.845 kilo pırasa ve ıspanak, 1.150 kilo taze fasulye, 4.579 kilo yulaf, 1 200 kilo tütün, 400 adet hasır süpürgesi, 31.100 adet patlıcan, 13.600 adet kavun ve karpuz, 5.900 adet salatalık elde edilmiştir.[25]

Adapazarı'ndaki Hilâl'i Ahmer'e bağlı ziraat işlerinde esirler de çalıştırılmaktaydı. 14 Ocak 1915'te Kızılay Umûmî Merkez azalarından Kemal Ömer Bey, garnizon komutanı Asım Bey'le birlikte Afyonkarahisar garnizonunu ziyaret etti. Kemal Ömer Bey 31 Ocak 1915 tarihli raporunda, esirlerin ücret karşılığında çeşitli işlerde çalıştığını da yazmıştır.[26]

Adapazarı Hilâl-i Ahmer Ziraat Karargahı'nda görevli memurların isim, görev ve aldıkları maaşları 10 Haziran 1918 tarihi itibariyle şöyleydi[27]:

İsmi	Vazifesi	Maaşı/kuruş
Necib Bey	İdare Memuru	1950
Sami Bey	Vekil-i Harç ve Ambar Memuru	780
Niyazi Efendi	İdare Kâtibi	450
İsmail Efendi	Ferizli Ziraat Memuru	750
Adil Efendi	Ferizli Ziraat Memuru	390
Fazlı Efendi	Kıvanoğlu Şubesi Memuru	390
Celal Efendi	Karasu Şubesi Memuru	390
Bekir Efendi	Hacı Cuma Şubesi Memuru	390
Ziya Efendi	Adapazarı Sevk Memuru	390

Hilâl-i Ahmer Adapazarı Ziraat İdaresinde, 6 Kasım 1918 tarihinde, Fazlı ve Celal adlı ziraat memurları ile Ziya ve Niyazi adlı sevk memurları görev yapmaktaydı.[28]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Adapazarı'ndaki zirai faaliyetleri ile "becerikli bir harp çiftçisi" olarak hem bütçesini büyük bir yükten kurtarmış; hem de kıtlığı çekilen ürünleri yetiştirmekle yurt ekonomisine katkıda bulunmuştu. Cemiyet sadece tarım ile ilgilenmemiş, hayvancılık çalışmaları da yaptırmıştı.[29]

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1916 yılında Adapazarı'ndan başka Eskişehir, Konya ve Beykoz'da da besicilik yaptırmıştı. Yine bölgeden odun temini de sağlanmış, Adapazarı ormanlarından sağlanan odunun çekisi 57 kuruşa mal edilmişti.[30] Savaş koşulları,

[25] Çapa, a.g.e., s. 65.
[26] Kemal Ömer Bey'in raporunun bir bölümünde şu bilgiler yer alıyordu: "...*Üserâ birkaç defa Afyonkarahisarı'nda amele gibi dört kuruş yevmiye ile çalıştırılmış ise de, şimdi iş olmadığından zâbitân ve zâbitân hademeleri çalışamıyorlarsa da, Pozantı'ya giden neferlerin şimendifer kumpanyası hesabına amelelik ettikleri istihbâr olunmuştur. Üserâdan elektrik ve makinacılıkta mütehassıs olanlardan bir kısmı akdemce Sivas'a götürülmüş ve el-yevm orada çalışmakta bulunmuş oldukları gibi, ziraat mütehasısı olanlardan bir kısmı da Adapazarı'na i'zâm kılınmışlar ise de vazifelerinin hitâmına binâen tekrar Afyonkarahisarı'na avdet etmişlerdir*".(Çapa, a.g.e., s.119-120).
[27] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no: 33.
[28] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:14.
[29] Adapazarı, 19. yüzyılın sonlarına doğru at yetiştiriciliğinde önemli merkezlerden biri olmuştu, Adapazarı'nda bir program dahilinde at yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Devlet, yetiştirmek üzere halka başta Arap atı ile Macar cinsi aygır ve kısrakları olmak üzere, birçok cinste atlar vermiş, bunların yetiştirilmesine ön ayak olmaya çalışmıştı. (BOA. DH. UMVM. 13/39; *Servet-i Fünun*, nr. 355, 18 Kânunuevvel 1313/30 Aralık 1897, s. 92).
[30] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339, s. 216

birçok konuda tasarrufa gidilmesini zorunlu kılıyordu. İzmit Müddehar-ı Umumî Müdürü tarafından Adapazarı Hilâl-i Ahmer Zer'iyyât İdare Memurluğu'na gönderilen bir yazıda Adapazarı'ndaki Hilâl-i Ahmer bünyesinde yetiştirilmekte olan atlara verilecek besin miktarı için şöyle deniliyordu:

> "*1 Ağustos (1)333 (1917) ibtidâsından (başlangıcından) iş'ar-ı âcize değin gıyâh (taze ot) saman ile verilmekte olan arpa istihkaklarına mukabil yevmiye ikişer kilodan fazla kepek paspalı verilmemesi ve arpa verileceği cihetle gıyâh istihkakının yerliler için sekiz kilo Macar hayvanatı için on kiloya iblağ edilmiş olmakla hayvanatın ol suretle temin-i iaşesi ve beher hayvanata iki kilodan fazla kepek paspalı yedirilmemesi lazımdır.*"[31]

26 Eylül 1917'de Hilâl-i Ahmer Eskişehir şubesinde çalışan, Gebze'nin Çerkeşli köyünde sâkin Tataroğullarından Şerif Ali Oğlu Ahmet onbaşı Adapazarı'na sevk olunacak iki vagon hayvan başına çoban olarak gönderildi.[32] 1917 yılında Adapazarı Hilâl-i Ahmer Zer'iyyât Karargâhı'ndan Eskişehir Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı'na muhtelif tarihlerde koyun, keçi ve karasığır gibi hayvanlar gönderilmişti.[33] Adapazarı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, hem ziraat hem de hayvancılık alanında yaptığı çalışmalarla cephe gerisinde o dönemde büyük sıkıntı çekilen iaşe ve yakacak konusunda büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Adapazarı bu hizmetleri dışında sahip olduğu imkânlar sebebiyle savaş sırasında esirler için de güvenli bir mekân olmuştur. Dünya Savaşı'na katılan devletler harp esirleri için çeşitli kurumlar oluşturmuşlar, örneğin Almanya'da Savaş Bakanlığı, Rusya ve Avusturya'da Kızılhaç esirlerin sorunlarıyla ilgilenmeye başlamışlardı. Fakat Osmanlı hükümeti böyle bir kurum ihdas etmediği gibi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne de böyle bir görev verilmemişti. Bununla birlikte Cemiyet, esirlerin daha fazla perişan olmaması için önce Üsera Komisyonu oluşturdu. Komisyonun aldığı tedbirler sayesinde, Türk ve yabancı esirlerin para, mektup ve paketlerini düzenli olarak ve zamanında almalarını sağlandı. Hilâl-i Ahmer aracılığı ile savaş sürecinde yabancı esirlere 46.410 havale ile 1916 senesine kadar 93.342 lira, 1917 senesinde 246.769 lira, 1918 senesinde 349.350 lira ulaştırıldı.[34]

Türkiye'deki İtilâf devletleri esirlerine gönderilen eşya, yiyecek ve paralar genellikle Amerika ve Hollanda elçiliklerince Hilâl-i Ahmer'e teslim edildikten sonra esir garnizonlarında dağıtılıyordu. İngiliz ve Fransız esirlerin çoğu İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Afyonkarahisar, Gediz ve Manisa garnizonlarına yerleştirilmişlerdi. Sivil esirler daha çok Konya, Ankara ve Kastamonu'da toplanmıştı. Garnizonların oldukça dağınık bir alana yayılmış olması, ilk yıllarda havale dağıtımını güçleştirmişti.[35] İngiliz ve Fransız esirlerine ait eşyanın yolda ziyanına mahal verilmemesi için İzmit, Adapazarı, Eskişehir, Afyonkarahisar, Gediz ve Manisa garnizonlarıyla Konya, Ankara, Kastamonu, vilayetinde bulunan sivil esirlere ait sekiz vagon eşya esirler komisyonundan Hüseyin Rıfkı Bey idaresinde dağıtıldı.[36]

Savaş sırasında Adapazarı'nda da bir esir kampı açıldı. Adapazarı'nda İngiltere,[37] Romanya,[38] Rusya[39] ve Fransa[40] esirleri bulunmaktaydı. Kocaeli bölgesinde bulunan esirler için toplam beş kamp oluşturulmuştu. Bölgede Adapazarı haricindeki diğer

---

[31] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no: 417.
[32] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 376.
[33] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no: 222.
[34] *1330-1334 Senelerine Ait Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Raporu*, İstanbul 1335, s. 23-24; Nebahat Oran Arslan, " Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmalarından Bazı Kesitler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi,* Cilt 4, Sayı 2 (2004), ss. 221-226
[35] Çapa, a.g.e., s. 118
[36] Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları* (1914-1928), s. 25; Erol Kaya, "Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar", *Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2 Winter, 2008, s. 477
[37] Adapazarı'ndaki İngiliz esirleri için bkz: Mahmut Akkor, "I. Dünya Savaşı'nda Kocaeli'de İngiliz Esirleri", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Cilt: II, Editörler: Haluk Selvi-M. Bilal Çelik, Kocaeli, 2015, s.856-857
[38] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:258; 259.

kamplar, Darıca Çimento Fabrikası, Derince, Eskihisar ve İzmit kamplarıydı.[41] Bu kamplarda bulunan esirlerin ihtiyaçlarını genellikle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti karşıladı. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reis-i Sanisi Besim Ömer Paşa, 17 Kasım 1915'te Adapazarı'nda bulunan esir kampındaki 1'i Fransız 4 esire verilmek üzere 10,5 lira göndermişti.[42] Ayrıca Adapazarı, İngiliz esirlerinin bulunduğu çalışma kamplarından biriydi. 13 Kasım 1917 tarihi itibariyle 6'sı Hintli olmak üzere toplam 142 İngiliz esiri burada tutulmaktaydı.[43]

Hilâl-i Ahmer'in çiftçilik üssü olarak kullandığı Adapazarı'nda özellikle ziraat işlerinde çalışacak işçilere ihtiyaç duyuluyordu. 9 Temmuz 1917 tarihinde Adapazarı ve civarındaki ziraat işlerinde istihdam edilmek üzere 70 Romanya esiri bölgeye gönderilmişti.[44]Adapazarı Hilâl-i Ahmer Zira'iyet İdaresi Memurluğu'na gönderilen 14 Temmuz 1917 tarihli yazıda; Adapazarı'nda istihdam edilmek üzere sevk edilen yirmi Romanya esirine dağıtılmak üzere İspanya sefaretinden bir top iç çamaşırı ile ikişer çift çorap ve birer çift fotin gönderilmiştir[45] Yine aynı tarihlerde Hilâl-i Ahmer Eskişehir ambarında müstahdem Romanya esirlerinin Hilâl-i Ahmer Adapazarı Ziraat Karargâhı'nda istihdam edilerek gönderilmesinden dolayı kendisine kolaylık gösterilmesi isteniyordu.[46] 30 Temmuz 1917'de görülen lüzum üzerine Adapazarı'nda bir Esir Garnizonu tesis edilmiş[47] bunun ihtiyaçları için merkezden 3.400 kuruş gönderilmişti.[48]

1915-1918 yılları arasında yabancı esirler için Hollanda ve Amerika elçilikleri vasıtasıyla Kızılay'a 8.765 balya eşya ve yiyecek teslim edilmişti. 1916-1918 yıllarında 42.410 havaleyle gönderilen 684.961 lira yabancı esirlere ödendi.[49] Hollanda elçiliği, 3 Mart 1918 tarihinde Afyonkarahisar'dan Adapazarı'na nakledilen 70 İngiliz savaş tutsağına Haziran ve Temmuz ayı ödemeleri olan 560 doların bu esirlere ulaştırılması için aracılık yapmıştı.[50] Çeşitli yollarla esirlere gönderilen paketler genellikle trenle yerlerine ulaştırılıyordu. İzmit'ten Adapazarı'na nakledilmiş olan esirlere gönderilen paketler Haydarpaşa Hattı Kumandanlığı tarafından trenle gönderilmişti. Elli çuval içerisindeki 244 parça esir paketi 29 Ekim 1917'de esirlere ulaştırıldı. [51]

Sağlık hizmetlerinin mümkün olduğunca iyileştirildiği cephelerde seyyar hastanelerde tedavi gören esirlerin sevkleri sırasında da sağlık durumları ile yakından ilgileniliyordu. Esir kafilelerine bir doktor refakat ediyor ve acil hastalar askerî hastanelerde veya Hilâl-i Ahmer'in kurduğu hastanelerde tedavi ediliyordu. Esir kamplarının hastanelere veya meskûn mahallere uzak olması halinde burada barınan esirlerin haftada bir veya iki defa sağlık muayeneleri yapılıyordu. Adapazarı'ndaki esir kamplarında görevli bir doktor yoktu, ancak ihtiyaç oldukça dışarıdan temin edilen bir doktorla gereken muayene yapılmaktaydı.[52] Bu da savaş şartlarında tabii bir durumdu. Adapazarı esir kampının bulunduğu Karıncalı köyünün şehir merkezine uzak olmasından dolayı sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde çok zorluk çekiliyordu. Adapazarı ve civarının bataklık olması nedeniyle, hem bölgedeki Hilâl-i Ahmer çalışanları hem de Karıncalı köyündeki esirlerin yüzde yetmiş beşi malarya (sıtma) hastalığına yakalanmıştı. Hastanede bunların tedavilerine kâfi gelecek kadar ilaç bulunuyordu. Karıncalı esir kampına Adapazarı'ndan doktor gönderilmemiş, fakat esirler ve ziraatta çalışanlar için sağlık memurlarıyla haftada bir defa ilaç gönderilmiştir. Sadece

---

[39] Nebahat Oran Arslan, *I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2003, s.78
[40] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:139
[41] Akkor, a.g.m., s.856
[42] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 568, Belge no:164.
[43] Akkor, a.g.m., s.857
[44] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 258; 259.
[45] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 273.
[46] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no: 285.
[47] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 282, Belge no: 214.
[48] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 954, Belge no:62.
[49] Çapa, a.g.e., s.118
[50] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:127.
[51] Adapazarı esir kampında olduğu zannedilen bir İngiliz esirin paketi, kendisi Haydarpaşa hattı inşaatında çalışmakta olduğu için, Haydarpaşa Şimendifer Hattı Komiserliğine gönderilmiştir (Arslan, a.g.t., s. 126-127).
[52] Arslan, a.g.t., s. 108.

tedaviye muhtaç olan esirler hastaneye sevk edilmemişler ayrıca Hilâl-i Ahmer ziraat efradından olanların da Adapazarı hastanesine sevkleri ve tedavileri yapılmıştır. Eylül 1917'de Adapazarı esir kampında bulunan esirlerin bir doktor tarafından muayene edilmesi Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği'nden istendi. Bununla ilgili olarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Katib-i Umumisi de Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumiliği'nin nezdinde Karıncalı'daki esirlerin muayene edilmesi için müracaatta bulundu. Bu girişimler neticesinde 18 Ekim 1917'de buradaki esirlerin muayeneleri yapıldı.[53]

Kampın açıldığı ilk dönemlerde Adapazarı'ndan hiç memnun olmayan esirler, sonrasında buraya çok alışmıştı; hatta ayrıldıktan sonra burayı özleyenler bile olmuştu. İngiliz asker R. Lushington, "Bizim isteklerimizi ve ihtiyaçlarımızı anlayan, adil ve adaletli Türk binbaşısının yönetiminde bulunduğumuz Adapazarı'nı terk ettiğimiz için çok üzgünüm. Bizimle oyunlar oynayan bu kişiden ayrıldığımız için herkes çok hüzünlü" diyerek mutsuzluğunu dile getirmişti.[54]

Ayrıca savaşın ortaya çıkardığı bir sorun olarak Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Adapazarı bölgesinde de gıda temini son derece güçleşmişti. Şartlar zorlanarak elde edilebilen yiyecekler de haliyle pahalıydı. Bu durum esirlerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarında zorluklar yaşanmasına neden oluyordu. 1917 yılı sonu itibariyle yapılan iyileştirmelerle kamp koşulları bir miktar düzeltilmiş; ancak bu sefer de kamp kapatılmış ve esirler farklı bölgelere gönderilmişti. Adapazarı kampında bulunan esirlerin çoğu Yeşilköy kampına gönderilmişti.[55] Savaş sona erdiğinde Adapazarı'nda herhangi bir esir kampı olmadığı gibi, esir de bulunmuyordu.

1.3. Cemiyetin Milli Mücadelede Yıllarındaki Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri ile onların destekledikleri Yunanlıların işgalleri Anadolu'da yeni bir göç dalgasına yol açtı. 1911 yılından beri sürmekte olan savaşların sebep olduğu sefalete, tehcirden geri dönmeye başlayan Rum ve Ermenilerin ihtiyaçları ile Milli Mücadele için yapılan hazırlıkların eklenmesi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni yeni ve yoğun bir çalışma süreci içerisine soktu. Cemiyet göçmenlere yardım için, üçü Erzurum, Trabzon ve Mamuretülaziz; üçü de Akhisar, Alaşehir ve Nazilli bölgesinde olmak üzere heyetler oluşturmuştu. Bu heyetler göçmenlerin hastalarına ve ailelerine sağlık hizmeti götürmenin yanında, muhtaç olanlara çamaşır, elbise, erzak gibi malzemeler dağıtmaktaydılar. Milli Mücadele sırasında Adapazarı ve çevresi İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhında yer aldığından iki taraf arasında hem siyasi olarak hem de iktisadi olarak sıkışmış, bazen İstanbul bazen de Ankara hükümeti safında yer almıştır. Sivas Kongresi'nden sonra kesin olarak Ankara tarafında yer alan Adapazarı yöneticileri Batı Cephesindeki muharebelerde TBMM'ye destek vermişlerdir.

Mütarekenin imzalanıp savaşın sona ermesiyle birlikte merkezde görülen boşluk Adapazarı'nı da etkilemiş, Hilal-i Ahmer cemiyet merkezi 1919 yılı baharında kapatılmıştı. Milli Mücadele hareketinin TBMM etrafında teşkilatlanması üzerine cemiyet yeniden canlanmış, Anadolu şubeleri tekrar açılmaya başlanmıştı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922 yılları arasında teşkilatını dört idari kısma ayırmış olarak Adapazarı ve çevresindeki gelişmelerde etkinliğini göstermiştir. Milli Mücadele sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Adapazarı ve çevresindeki hiyerarşik örgütlenmesi ve faaliyetleri hakkında belgeler daha açık bilgiler sunmaktadır.

İzmit Merkezi: Mutasarrıf Sadeddin Bey'in başkanlığında 9 Nisan 1921 tarihinde kurulan merkez 1922 sonuna kadar çalışmıştır. Toplam 11.787 lira gelir elde eden İzmit örgütü, bunun 11.691 lirasını genel merkeze göndermiştir. 15 Haziran 1923 tarihinde yeniden örgütlenen merkezî heyetteki görev dağılımı şu şekildeydi: Reis Nuri Bey (tüccar), Veznedar Hacı Şefik Bey, Kâtip Behçet Bey (eczacı), Aza Esnaf Cemiyeti Reisi Hakkı Bey, Azalar Cemal Efendi, Hilmi Bey (esnaf).

---

[53] Arslan, a.g.t., s. 109-110.
[54] Akkor, a.g.m., s.857-858
[55] Akkor, a.g.m., s.857

Bahçecik Şubesi: 1922 senesi başında Mehmet Rüştü Bey'in başkanlığında teşekkül eden şube, 30 Mart 1923 tarihine kadar 64.628 kuruş yardım toplamaya muvaffak olmuş ve bunun 40.100 kuruşu Hilâl-i Ahmer namına İzmit merkezine ve 20.000 kuruşu da Ankara murahhaslığına gönderilmiştir.

Geyve Şubesi: 24 Nisan 1921 tarihinde Kaymakam Necip Bey'in başkanlığında kurulan bu şube heyeti 1922 senesi ortasına kadar 144.363 kuruş yardım toplamış, bunun 94.000 kuruşunu İzmit merkezine göndermiştir.

İzmit Hanımlar Merkezi: 1923 senesi Şubatında ilk defa olarak kurulan ve kendilerinden faydalı hizmetler beklenen heyet şu isimlerden oluşmuştur: Birinci Reis: Saniye Cemal Hanım, İkinci Reis: Bedia Talât, Aza: Şaziye Nabi Hanım, Veznedar: Gülsüm Ali, Kaya Sabri, Kâtibe: Muallime Şaziment Saide Hasan, Aza: Makbule Ragıp, Aza: Hamide Ahmet, Aza: Seher Şerif, Aza: Hatice Mehmet.

Adapazarı Şubesi: Temmuz 1922 tarihinde Reis Mehmet Hulusi Bey'in başkanlığında kurulan Adapazarı şubesi idare heyeti altı ayda 3.862 lira yardım toplamış ve bunun 1.140 lirasını İzmit merkezine göndermiş, 1.851 lirasını da Ankara Heyet-i Murahhasası'ndan verilen izne binaen mahalli hastanelerin ihtiyaçlarına sarf etmiştir. Adapazarı şubesi hastanelere 371 yatak, 374 yorgan, 585 yastık, 635 gömlek, 590 don, 271 çarşaf, 366 çorap, 291 karyola, 80 hasta masası, 40 takım lamba, 500 kilo çeşitli erzak, 3.546 paket tütün, 3.544 kutu kibrit, 50 soba ve sair muhtelif eşyalar hediye etmiştir.[56] Bu yardımlar tekâlif-i milliye dışında toplanan yardımlardı ve halk elindeki eşyaları Hilâl-i Ahmer'e gönüllü olarak vermişti.

Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin dört idari kısmı bu süreçte faaliyetlerini şu alanlarda sürdürdü:

1. Askerî Sıhhiyeye Yardım: Yaralı hastaneleri, çayhaneler ve yaralı sevkiyatı, eşya ve sıhhi levazım tedarik ve hediyesi
2. Ahaliye Yardım: İmdat heyetlerinin faaliyeti ve mesken inşaatı, İstanbul fukara aşhaneleri, fukara muayenehaneleri, Marmara sahilleri felaketzedelerine yardım (kurtarma, nakil, iskâna yardım, iaşe ve sıhhi tedbirler),
3. Avrupa'daki Türk talebe ve tebaasına yardım,
4. Esirlere yardım.

Cemiyet kısa zamanda genişleyerek güçlenen millî müfrezelerin sıhhi ihtiyaçlarını temin için Nazilli, Alaşehir, Akhisar cephelerinde dördüncü ve altıncı imdat heyetleri tarafından birer "revir" açmış, Samanlıdağ-Kocaeli hareketinde, (Karamürsel-İzmit-Geyve-Adapazarı, Lefke-Selçi-Kaynarca) cephelerinin sıhhi ihtiyacı için de bu mıntıkalarda dört seyyar sağlık heyetiyle birer revir kurmuştur. İkinci İnönü Harbi'ne kadar bu teşkilatla vazife gören Hilâl-i Ahmer ordu sıhhi teşkilatının tamamlanmasından sonra daha esaslı bir surette hizmet etmek için merkezlerde ağır yaralı hastaneleri açmak suretiyle faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu çerçevede kurulan Eşme, Geyve, Adapazarı Yaralı Hastaneleri, Yunan ordusunun Kocaeli mıntıkasındaki taarruzu sebebiyle Samanlıdağ Yarımadasında ve bilhassa Karamürsel'de gerçekleştirilen yangın ve kıtallerden canını kurtararak kaçabilen biçare ahalinin imdadına yetişmiştir. Bu hastaneler Sekizinci İmdat Heyeti tarafından kurulmuşlardır. Eşme'de yüz elli yataklı asker hastanesinin idaresi dört ay müddetle cemiyet tarafından deruhte edilmiştir. Geyve'de 30, Adapazarı'nda 50 yataklı olarak açılan hastaneler on üç ay müddetle faaliyette bulundurulmak suretiyle yaralılarının sıhhi ihtiyaçları temin edilmiştir.[57]

---

[56] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339, s.151-152

[57] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919- 1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339 [1923], İstanbul, s. 2-6. Daha çok hastane hizmeti veren Hilâl-i Ahmer, Akhisar, Nazilli, İzmir, Alaşehir, Adana, Konya, Karamürsel, İzmit, Sakarya, Sivrihisar, Haymana, Mihalıççık, Polatlı, Antep ve çevresi işgal edildikçe işgale uğramayan yerlere çekilerek hizmetlerini sürdürmüştür (Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı 10, Konya 2003, ss.147-201).

5 Kasım 1920 tarihinde Yalova'dan gelen Yunan askerleri Karamürsel kazasında yirmi beş köyü yakmışlar, bu yüzden köylüler büyük bir sefalet ve mahrumiyete maruz kalmışlardı. Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmisi'nden buradaki felâketzedelere yardım ve hastalarını tedavi etmek üzere 3 doktor ve yeteri kadar memurla birlikte Karamürsel Sekizinci İmdâd-ı Sıhhî Heyeti gönderilmiş ve heyet Anadolu'ya varmasını müteakip Ankara Murahhaslığı'nın emrine girmiştir.[58] Karamürsel-Adapazarı İmdat Heyeti'nin 1920 yılına 7.195 lira nakit, 1921 yılında ise 232.154.750 santim nakit ve 71.147.100 santim ayni harcama yapmıştı. 1922 yılı toplam harcaması 164.438.965 santim olup, üç yılın toplamı 26.676 lira, 88 kuruş, 470 santime ulaşıyordu. İzmit İmdat Heyeti 1921 yılında 36.575.500 santim nakit, 4.178.770 santim ayni katkıda bulunmuştu. 1922 yılında toplam 673.627.860 santim harcama yapılmıştı. İki yılın toplamı 714.382.130 santim olarak gerçekleşmişti.[59]

Adapazarı ve çevresinde faaliyet gösteren Sekizinci İmdâd-ı Sıhhî Heyeti dispanserleri mesaisini gösteren istatistik, muayene edilen kişi sayısına göre aşağıda verilmiştir:

Geyve Dispanseri	Haziran, Temmuz, Ağustos 1921	5369
Adapazarı Dispanseri	Eylül, Ekim 1921	4023
İzmit Dispanseri	Eylül, Ekim 1921	1528
	Toplam	10.920

Dispanserlere müracaat edenlerin yüzde 75'i kadın ve çocuktu. Bundan başka 1.000 kişiye çiçek aşısı yapılmıştı.[60] Sekizinci İmdâd-ı Sıhhî Heyeti, Bilecik, Lefke, Selçi, Kaynarca, Yenişehir cephelerinde bulunan muhtelif kıtalara ilaç ve tedavi malzemeleri göndermiş olduğu gibi sıtma hastalığının yaygın olarak görüldüğü bu bölgelerdeki muhtaç ahaliye muhtelif zamanlarda yardım etmişti.[61]

Geyve'de mevcut bir dispanserden başka 10 Temmuz 1920'de 30 yataklı bir yaralı hastanesi açıldı. Bilahare bu hastane 25 yataklı olarak Adapazarı'na nakledilerek orada tesis olundu. 13 Temmuz 1920 tarihinde de İzmit'te ikinci bir dispanser açıldı.[62] 27 Şubat 1921'de Kocaeli Komutanlığının isteği üzerine, 150 yataklı Eşme mevkii hastanesinin idaresi Hilâl-i Ahmer heyetine verildi. Daha sonra Geyve hastanesi 25 yataklı olarak Adapazarı'na nakledildi ve 15 Eylül'de yatak sayısı 50'ye yükseltildi.[63]

Büyük Taarruz öncesinde Batı Cephesi Komutanlığı acilen Adapazarı'nda 500 yataklı bir hastanenin kurulmasını istemesi üzerine, Müdafaa-i Milliye Vekâleti 24 Ağustos 1922'de Ankara Murahhaslığı'ndan, "mezkûr hastanenin teşkili için kâffeten eşya ve malzeme-i sairenin Dersaadet Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmîliği'nce tedârik ve peyderpey Adapazarı'na sevkinin teminini ricâ" etmiştir. Diğer yandan Hilâl-i Ahmer, Adapazarı Askeri hastanesinin[64] birçok ihtiyaçlarını karşılamaktaydı.[65]

---

[58] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919- 1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor*, 1339 [1923], İstanbul, s. 47; İsmail Hacıfettahoğlu, *Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer*, Ankara, 2007, s.62-63.

[59] Özel, a.g.e., s. 252

[60] Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 122

[61] Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 64; Uluğtekin, a.g.e., s. 103

[62] Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 64

[63] *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi Tarafından 1339 [1923] Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) [1919- 1921] Dört Senelik Devreye Ait Rapor,* 1339 [1923], İstanbul, s. 47; İsmail Hacıfettahoğlu, *Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer*, s. 62-63.

[64] Hastane başhekiminin 27 Mart 1923'te, 500'er adet nevresim ve hasta elbisesi torbası isteğiyle ilgili olarak Ankara Murahhaslığı'na gönderdiği yazıda şöyle deniliyordu;
"Adapazarı Askeri Hastanesi Sertababeti
Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhası üstad-ı muhterem İsmail Besim Paşa Hazretlerine

1- Sertebabetinde bulunduğum Adapazarı hastanesinin bütün malzemesinin Dersaadet Hilâl-i Ahmer'inden gönderildiği malûm-ı devletleridir. Binâenaleyh, bu eşyaların vürûdunda yorgan nevresimleri unutulmuştu.

Bu arada Adapazarı ve çevresi 1921 yılı Mart ve Haziran ayları arasını Yunan işgali altında geçirdi. Bölgede yaşayan halk işgal sebebiyle ticari ve iktisadi açıdan çok zor duruma düşerek borçlandı, birçok köy boşaltıldı, halk göçmen durumuna düştü. Ancak 1921 Mayısı'ndan itibaren İzmit ve Adapazarı'nın Yunan işgalinden kurtarılması için Türk birlikleri hazırlıklarına başlamıştı. Bu hazırlıklar çerçevesinde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından vazifelendirilen Mürettep Kolordu Kumandanı Albay Kazım (Özalp) Bey, karargâhını Düzce'den Geyve'ye nakletmişti. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Türk birlikleri Yunanlıların üzerine taarruza geçmiş; Adapazarı 21 Haziran 1921'de Yunan işgalinden kurtarılmıştı.[66] Düşman işgalinden kurtulan Adapazarı'nda bir hastanenin kurulması için İzmit Mutasarrıfı'ndan Adapazarı Kaymakamlığı'na 28 Haziran 1921 tarihinde gönderilen yazı şöyleydi:

"*Adapazarı Kaymakamlığına 27 Haziran (13)37 (1921)*

1- *Adapazarı'nda yirmi yataklı bir Hilâl-i Ahmer hastanesi küşadı için Hilâl-i Ahmer imdâd-ı sıhhî riyaseti idare memuru Kenan Efendi Hilâl-i Ahmer heyetinin kararıyla oraya gönderilmiştir.*

2- *Bu hastanenin küşadı için Rumlara aiterre-hânelerden (hızarlardan) birisi tefrik edilecek ve emval-i metrukeden yirmi adet muntazam karyola verilecektir.*

3- *Bu hastanenin küşadı için Hilâl-i Ahmer'e taraf-ı vâlâlarından fevkalade muavenât gösterilecektir.*

4- *Hilâl-i Ahmere farz-ı misal olarak yapılacak her türlü müdahalat taraf-ı valalarından men'edilecek ve hey'etin istiklali muhafaza eyleyecektir.*

5- *İşbu hususatın te'min ve icrasını sizden rica eder ve cevabınıza intizar ederim"*[67]

Görüldüğü üzere Adapazarı işgalden kurtuluşundan sonra da Batı Anadolu Bölgesinde askeri harekât için bir üs konumuna gelmiş, bölgede sıhhi yardım hazırlıklarına başlanmıştır Bu hazırlıklar hem Sakarya Savaşı sırasında hem de Büyük Taarruz sırasında karşılığını bulmuştur. 18 Ekim 1922 tarihinde cepheden getirilen yaralıların istasyondan hastaneye nakil işlemleri için 10 nakliye konvoyu beşer sefer yapmıştı. Her nakliyeciye 200 liradan gerekli olan 2.000 liranın Adapazarı Hilâl-i Ahmer Şubesi veznesinden ödemesi yapılmıştı.[68]

Hilâl-i Ahmer hastanelerinde sadece cephede yaralanan ya da hastalanan askerlere değil sivil vatandaşlara da yataklı hizmet verilmişti. Fakirler karşılıksız olarak tedavi edilirken durumu iyi olan vatandaşlar hastane ücretlerini ödemişlerdir. Mesela, hastanede 13 gün yatan Papuççular Mahallesi sakinlerinden Ömer Çavuş günlüğü 20 kuruştan 260 kuruş ödemiştir.[69]

Kuruluş amacı genel itibariyle insanlık adına hizmet etmek olan cemiyet, sadece anavatandaki muhtaçlarla ilgilenmemiş yurtdışına da tesir etmeye çalışmıştır. Adapazarı'nın düşman işgalinden kurtuluşunun ilk yıldönümü sonrasında şehir ahalisi Rusya'daki muhtaç Müslümanlar için 26.650 kuruş toplamıştı. Toplanan bu para Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla 18 Eylül 1922 tarihinde Rusya'daki ihtiyaç sahibi Müslümanlara gönderilmişti.[70]

Bilâhare, bu hali de buradan geçen Kâtib-i Umûmî Doktor Hikmet Bey'le Ömer Lütfi Bey bizzat görmüşlerdi. Dört aydır o güzelim yorganlar kılıfsızlık yüzünden siyahlaşmaya başladı bu hususta birkaç def'a gerek resmen ve gerekse şifahen lazım gelen makama müracaatta bulundum ise de tedariki mümkün olmadı her gün gördükçe müteessirim çünkü yeni yorganlar yıkattırılamaz böyle gün geçtikçe simsiyah bir hale gelerek berbat olacağı şüphesizdir. Her daim lazım olacağı beyanı bulunmakla Hilâl-i Ahmerce mümkünse 500 aded nevresim itası.

2- Hasta elbise torbası tedarik edemedim zümrelerine arz-ı lüzum mümkün ise 500 adet hasta elbise torbasının itasına delalet ve irade buyurulmasını istirham ederek devam-ı umera afiyetinize dua ederim muhterem hocam efendim." (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no: 58).

[65] Çapa, a.g.e., s.108
[66] Sarı, a.g.m., s.974
[67] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no:49.
[68] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:59.
[69] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:36.
[70] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1198, Belge no:56.

Adapazarı Hilâl-i Ahmer şubesi 1922 Temmuz'unda, 1.500 kuruş masrafla 2 tabut yaptırmıştı.[71] Adapazarı hastanesi için 13 Eylül 1922 tarihinde 149 kuruş tutarında 1,5 düzine kibrit ve 149 paket sigara tütünü satın alınmıştı.[72] 2 Ekim 1922'de elli soba ve her sobaya altı dirsek olarak Adapazarı Hilâl-i Ahmer tarafından 15.000 kuruş Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme İmalathanesi fabrika[73] kasasına verilmişti.[74]

Adapazarı ve havalisinde Hilâl-ı Ahmer'ce yapılacak iş kalmadığı anlaşıldığından bu heyetin eşya ve malzemelerinden önemli bir kısmı mahallî hükümet hastanesine bırakılarak Kasım 1921 tarihinde heyetin lağvına karar verilmişti.[75] Ancak bu karara rağmen cemiyetin Adapazarı ve çevresinde faal olarak çalıştığı görülmektedir. Büyük Taarruz öncesi ordu sıhhiye teşkilâtı gerekli hazırlıklarını yaparken, bu çalışmalara Hilâl-i Ahmer de katıldı. Ankara Murahhaslığı'nın İstanbul'dan getirttiği 22 adet hasta nakliye otomobilinden 16'sı ordu emrine verildi. Bu kamyonlardan 12'si yaralı nakledecek şekle getirildi; seri bir yaralı müfrezesi tertip edilerek cephe emrine gönderildi. Harbin sıklet merkezinin muhtemelen güney mıntıkası olacağı ve bu durumda yaralıların mecburen Konya ve Adana civarındaki hastanelere nakledileceği hesaba katılarak buradaki hastaneler 20-30 bin yaralıyı barındıracak şekle getirilmeye çalışıldı. Adana ve Konya havalisinin her birisinin yatak mevcudu 10.000'e çıkarıldı; Kayseri ve Niğde'de 1.000'er ve Adapazarı'nda 500 yatak kapasiteli hastane açılarak Başkomutanlık muharebesinden önce yatak mevcudu 35.000'e çıkarıldı.[76] 24 Temmuz 1922'de, Adapazarı'nda 500 yataklı açılacak olan hastanede kullanılacak bütün eşya ve araç-gereçler İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer merkezinden gönderildi.[77] Böylece Büyük Taarruz sırasında da Adapazarı cephe gerisinde üzerine düşen işleri gerçekleştirmiş oldu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, bu süreçte de esirlerin işleriyle ilgilenmek üzere bir "Üsera Şubesi" oluşturdu. Mondros Mütarekesi'nden sonra dönen Ermenilerin rahatı için Sulh ve Selamet Cemiyeti Adapazarı'nda bir hastane kurmak amacıyla özel bir kurul göndermiş, bu konuda Hilâl-i Ahmer'den de yardım istemişti. Cemiyet tehcirden geri dönen Kirazlı köyü Ermenilerinin evlerine nakilleri için 50 araba tahsis etmiş, ayrıca elbise ve iaşelerini sağlayarak iskânlarını gerçekleştirmişti. Ermeni muhacirler bundan dolayı cemiyete bir teşekkürname göndermişlerdi.[78]

---

[71] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:56.
[72] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:62.
[73] Savaşın olağanüstü koşulları sınırlı da olsa "Milli Sanayi"nin kurulmasına ortam hazırlıyordu. Adapazarı Demir ve Ahşap Malzeme İmalathanesi I. Dünya Savaşı sırasında kurulan bu sanayi örneklerinden biridir. Milli Sanayi'nin kuruluşu o kadar önemliydi ki Enver Paşa Adapazarı'na kadar gelerek açılış töreninde bulunmuştu. Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Fabrikası Adapazarı'nın ilk önemli sanayi tesisi olmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin de yüzyılın başlarında gerçekleştirdiği en önemli sanayi kuruluşlarından biri olarak doğdu. Fabrika elektrik enerjisiyle çalışmakta, 200 beygir gücündeki makineleriyle yıllık 300 ile 4500 araba arasında değişen bir üretim kapasitesine sahip bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Harp Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:14, Teşrinisani 1332, s.212; Enis Şahin, *Kronolojik Adapazarı Sakara Tarihi 1923-2004*, Adapazarı, 2005, s.52; Özel, a.g.m., s.845-847
[74] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:34.
[75] Çapa, a.g.e., s. 150; Hacıfettahoğlu, a.g.e., s. 64
[76] Çapa, a.g.e., s. 99
[77] İlgili belgede konu şöyle ifade ediliyordu:
"Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi
Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı Canib-i Alisine Ankara 24/8/38
Saadetlü efendim hazretleri, Garb Cephesi Kumandanlığından bu kere varid olan şifreli telgrafnamede Adapazarı'nda beş yüz yataklı bir hastanenin acilen tesisi teklif edilmiş olduğundan mezkur hastanenin teşkili içun kâffeten (bütün) eşya ve malzeme-i sairenin Dersaadetten Hilâl-i Ahmer merkez umumiliğince serian tedarik ettirilip Adapazarı'na sevkinin teminini rica ederim efendim. Müdafa-i Milliye vekili namına Müstaşar" (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no:58, lef:1).
[78] Sabahattin Özel, *Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, İstanbul, 2009, s.39. Muhacirin sermüfettişi Mithat Bey ile refakatinde bir İngiliz Kumandanı Rum ve Ermeni ahvalini tetkik etmek üzere 1919 yılı Mayıs ayında Adapazarı ve çevresine gelmişlerdi. (BOA., DH.ŞFR., 98/318). 1918 yılının son aylarında başlayan Rum ve Ermenilerin yeniden iskanı sonunda İzmit ve Adapazarı'na 17.000 Ermeni ve 13.000 Rum dönmüş bunların çoğu eski yerlerine yerleştirilmişlerdir. Mesela Adapazarı'nın Kirazlı Köyü'ne dönen Ermeni ve Rumlara evleri teslim edilmiş, zaman içerisinde yetimhane, kilise ve diğer gayrimenkul ve menkulleri iade edilmiştir (İbrahim Ethem

Adapazarı'nda hem Birinci Dünya Savaşı sırasında hem de Milli Mücadele sırasında Hilâl-i Amer Cemiyeti'nin başvurduğu yardım toplama yöntemleri, at yarışı, müsamere, açık arttırma ve piyango gibi etkinliklerdi. 13 Eylül 1921 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Adapazarı'nda, Hilâl-i Ahmer yararına olmak üzere, ikramiyeleri yüz on liradan otuz liraya kadar olan bir at yarışı koşusu icra edilecekti.[79] Nitekim 7 Aralık 1922'de askerî hastaneler için üretilen sobaların satın alınması karşılığında Adapazarı Hilâl-i Ahmer'i tarafından fabrikaya 3.500 kuruş ödenmişti.[80] 30 Aralık 1922'de Hastaneler için üretilen sobaların bedeli olarak Adapazarı Hilâl-i Ahmer'i tarafından 5.000 kuruş olarak fabrika kasasına verilmişti.[81] Böylece Adapazarı ve çevresi Büyük Taarruzdan sonra da faal olarak sosyal yardımlaşma faaliyetlerini sürdürmüş oluyordu.

2. Sonuç

Tamamen insani duygularla faaliyete başlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı coğrafyasında hızlı bir şekilde teşkilatlanmıştır. Bu süreçte Hilâl-i Ahmer'in faaliyet bölgelerinden biri de Adapazarı olmuştur. Osmanlı Devleti coğrafyasında birçok bölgede olduğu gibi İzmit sancağına bağlı Adapazarı kazasında da 1915 yılının başlarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti teşkilatlanmıştır.

Adapazarı iklimi ve toprak yapısı gereği önemli zirai potansiyele sahip bir bölgedir. Hilâl-i Ahmer yetkilileri de bu durumu görmüş ve bölgede oldukça fazla tarım ve hayvancılık faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Ayrıca Adapazarı'nda savaş esirlerinin toplandığı bir de kamp kurulmuştur. Bu kampta İngiliz, Fransız, Romen ve Rus pek çok esir tutulmuştur. Bu esirler zaman zaman Hilâl-i Ahmer'e bağlı olan çiftliklerde para karşılığı çalıştırılmıştır. Savaş zamanlarında Adapazarı'nda bulunan hastanelerde birçok yaralı tedavi ettirilmiştir. Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarılması ile Hilâl-i Ahmer'in de iş yoğunluğu azalmıştı. Ancak on yıldır savaşan, iktisadi açıdan hayli gerilemiş, sosyal ve sıhhi açıdan bitkin düşmüş bir halk için sosyal yardımlaşmaya olan ihtiyaç hiç bitmemiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden kurumların başında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gelmektedir. Modern adıyla Kızılay, büyük fedakârlıklarla muhtaçlarla imkânları buluşturmuştur.

Bununlar beraber barış döneminde 1924 yılından itibaren Yunanistan ile gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ile cemiyet için yeni bir faaliyet alanı doğmuş, Yunanistan'dan perişan bir halde gelen muhacirlere her yönden yardım etmek için Hilal-i Ahmer önemli bir mesuliyet yüklenmiştir. Bu konu ayrıca araştırmaya değer bir nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

Akkor, Mahmut, "I. Dünya Savaşı'nda Kocaeli'de İngiliz Esirleri", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Cilt: II, Editörler: Haluk Selvi-M. Bilal Çelik, KBB yay., Kocaeli, 2015, s.849-867

Arslan, Nebahat Oran, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2003.

Arslan, Nebahat Oran, " Hilâl-iAhmer Cemiyeti'nin Çalışmalarından Bazı Kesitler", Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi, Cilt 4, Sayı 2 (2004).

Atnur,İbrahim Ethem, "Rum ve Ermenilerin İzmit ve Adapazarı Bölgesinden Tehciri ve Yeniden İskânları", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998), Adapazarı, 1999, s.129

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.ŞFR., 98/318

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. UMVM. 13/39

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 16-6/3-36.

Atnur, "Rum ve Ermenilerin İzmit ve Adapazarı Bölgesinden Tehciri ve Yeniden İskânları", *I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998*), Adapazarı, 1999, s.129).

[79] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 155, Belge no:125; *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1921 No: 303.

[80] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:31.

[81] Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:31.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-3/1-19.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-3/1-46.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-3/1-13.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-2/1-34.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-2/1-54.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 93-4/1-32.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 89-10/1-13

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 89-10/1-14

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.İ.UM., 59-/1-18

Besim Ömer, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans, Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2007.

Çapa, Mesut, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), Türkiye Kızılay Derneği Yay., Ankara, 2010.

Erdemir, Lokman, "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri" Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012/1, Sayı:15.

Hacıfettahoğlu, İsmail, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2007

Hamit, Tahsin – Remzi, Saka, Sermaye Hareketi, Amedi Matbaası, İstanbul, 1930.

Harp Mecmuası, Yıl:1, Sayı:14, Teşrinisani 1332(Kasım-Aralık 1916).

Karpat, Kemal H., Osmanlı Nüfusu (1930-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003

Kaya, Erol, "Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar", TurkishStudies International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic, Volume 3/2 Winter 2008, s.465-486

Kutluata, Münir, Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası, Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi yay., İstanbul 1972.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1335 Senesinde Münakit Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330- 1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu, İstanbul, Matbaa-i Orhaniye, 1335.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi 1329-1331, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Şirketi

Özdemir, Nuray, "Milli Mücadele Döneminde Bolu Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2012, Cilt:12, Yıl:12, Sayı:2, s. 84

Özel, Sabahattin, "Türk İktisat Tarihinde Adapazarı", Sabahaddin Zaim'e Armağan İktisat Fakültesi Mecmuası, 1994/B-3, C: 1-4, İstanbul, 1996, 741-750.

Özel, Sabahattin, Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yay., İstanbul, 2009.

Polat, Mehmet, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Sakarya İli Tarihi, 2 cilt, Editör Prof. Dr Mehmet Alpargu, Sakarya, 2005.

Salname-i Devlet-i Âli Osman, Altmış altıncı sene, Dersaadet, Selanik matbaası, 1327.

Salname-i Devlet-i Âli Osman, Altmış sekizinci sene, Dersaadet, Hilâl matbaası, 1334.

Salname-i Devlet-i Âli Osman, Altmış yedinci sene, Dersaadet, Selanik matbaası, 1328.

Sarı, Mustafa – Narin, Resül, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Adapazarı İslam Ticaret Bankası", I. Uluslar arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu 20-22 Nisan 2006, Cilt II, KBB yay., Kocaeli, 2007, s.938-962.

Sarı, Mustafa, "Milli Mücadele Dönemi'nde İzmit ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri (1919-1923)", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Cilt: II, Editörler: Haluk Selvi-M. Bilal Çelik, KBB yay., Kocaeli, 2015, s.965-987.

Seçil Karal Akgün- Murat Uluğtekin, Hilâl-i Ahmerden Kızılay'a, Kızılay Yayınları, Ankara, 2002.

Selvi, Haluk, "II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918), Sakarya İli Tarihi, c. I, Adapazarı, 2005, ss. 449-496.

Servet-i Fünun, sayı: 355, 18 Kânunuevvel 1313 (30 Aralık 1897).

Sezer,Cemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri", HistoryStudies, C. 4, Sayı:4, Kasım 2012.

Sezer, Cemal- Metin Ömer, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD) 2013, Cilt: XXXII Sayı: 54 Ankara – 2013 / Eylül,Ss. 167-182.

Şahin, Enis, Kronolojik Adapazarı Sakarya Tarihi 1923-2004, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü yay., Adapazarı, 2005

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no:58, lef:1.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 4, Belge no:58.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 27, Belge no:26.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:14.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:33.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 155, Belge no:125.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 157, Belge no:7.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 282, Belge no:214.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no:222.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 540, Belge no:417.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 568, Belge no:164.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:258

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:259.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:273.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:285.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 587, Belge no:376.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:127.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 843, Belge no:139

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 954, Belge no:62.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no:1.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1082, Belge no:49.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1198, Belge no:56.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:31.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:34.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:36.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:56.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:59.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1200, Belge no:62.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1236, Belge no:37.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1237, Belge no:115.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:67.

Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 1429, Belge no:68.

Tanin, no:1759, 17 Zilhicce 1331 (17 Kasım 1913), s.1.

Tepekaya,Muzaffer, Kaplan,Leyla, "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 10, Konya 2003.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-İ Umumisi Tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilen (1335-1337) Dört Senelik Devreye Ait Rapor, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul, 1339

Uluğtekin, Murat - Uluğtekin M. Gül, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2013.

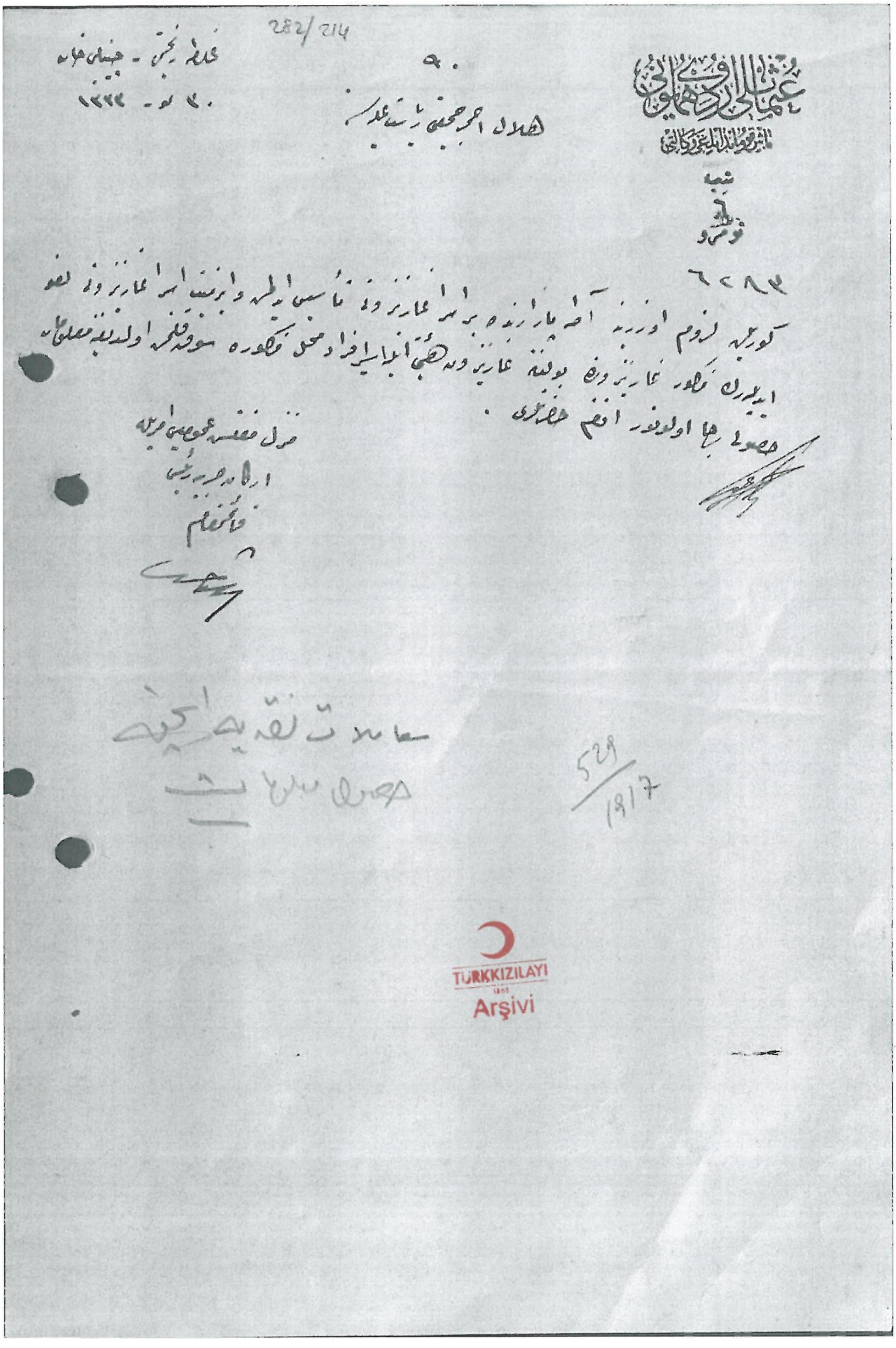
EKLER

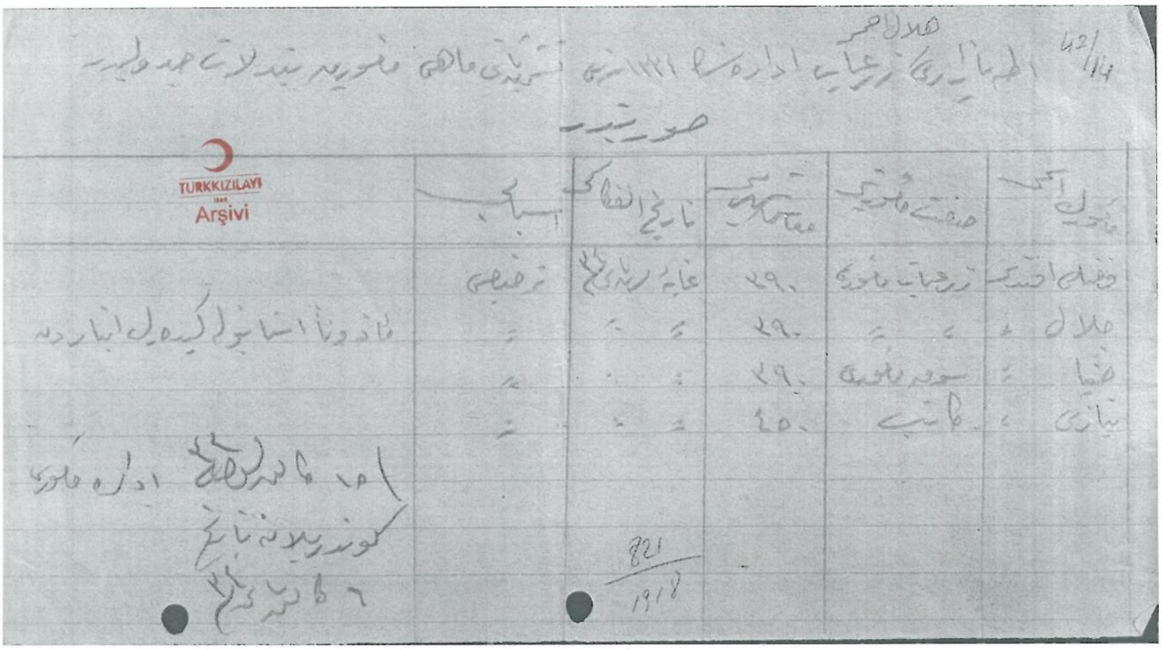
Hilâl-i Ahmer'in hastabakıcı hanımları, (*Serveti Fünun*, Sayı 1350, 31 Mayıs 1333)

Adapazarı'nda Hilâl-i Ahmer Sekizinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Binası

282/214
529
1917
TÜRKKIZILAYI
Arşivi

10 Temmuz 1917, Görülen lüzum üzerine Adapazarı'nda bir üsera garnizonu tesis edildiği hakkında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne askeri makamlardan gönderilen yazı. (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 282, Belge no: 214.)

Adapazarı Hilal-i Ahmer Zer'iyyat İdaresinde 1915 yılı Kasım ayı memur değişiklik cetveli. (Türk Kızılayı Arşivi, Kutu no: 42, Belge no:14.)